

Г.С. ЛОПУШНЯК,

д.е.н., професор, головний науковий співробітник НДЕІ Міністерства економіки України і торгівлі України

Соціально-економічні аспекти розвитку вищої освіти України

Здійснено аналіз впливу соціально-економічних чинників на розвиток вищої освіти в Україні. Проведено розрахунок витрат на навчання одного студента в розрізі джерел фінансування та виявлено значні розбіжності у розмірі зазначених витрат. Здійснено огляд основних законодавчих нововведень для сфери вищої освіти та обґрунтовано їх вплив на розвиток вищих навчальних закладів. Відзначено важливу роль наукової діяльності для підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників та поліпшення якості надання освітніх послуг. Визначено основні проблеми функціонування зазначеної галузі. Акцентовано увагу на проблемних аспектах формування заробітної плати науково-педагогічних працівників. Запропоновано низку першочергових заходів, які сприятимуть розвитку вищої освіти України та підвищенню її іміджу на міжнародній арені.

Ключові слова: вища освіта, вищі навчальні заклади, освітні послуги, розвиток, фінансування, якість освітніх послуг.

Г.С. ЛОПУШНЯК,

д.э.н., профессор, главный научный сотрудник НИЭИ Минэкономразвития и торговли Украины

Социально-экономические аспекты развития высшего образования Украины

Осуществлен анализ влияния социально-экономических факторов на развитие высшего образования в Украине. Проведен расчет затрат на обучение одного студента в разрезе источников финансирования и выявлены значительные различия в размерах указанных расходов. Осуществлен обзор основных законодательных нововведений для сферы высшего образования и обосновано их влияние на развитие высших учебных заведений. Отмечена важная роль научной деятельности для повышения профессионального уровня научно-педагогических работников и улучшения качества предоставления образовательных услуг. Определены основные проблемы функционирования данной отрасли. Акцентируется внимание на проблемных аспектах формирования заработной платы научно-педагогических работников. Предложен ряд первоочередных мер, которые будут способствовать развитию высшего образования Украины и повышению ее имиджа на международной арене.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, образовательные услуги, развитие, финансирование, качество образовательных услуг.

G. LOPUSHNYAK,

doctor of science in economics, professor, Chief Researcher NDEI Ministry of Economy and Trade

Socio-economic aspects of the development of higher education of Ukraine

The analysis of influence of socio-economic factors is carried out on development of higher education in Ukraine. The calculation of charges is conducted on the studies of one student in the cut of sourcings and considerable divergences are educed in size of the marked charges. There view of basic legislative innovations is carried out for the sphere of higher education and their influence is reasonable on development of higher educational establishments. Noted the important role of scientific activity is marked for the increase of professional level of scientifically-pedagogical workers and improvement of quality of educational services. The basic problems of functioning of the marked industry are certain. Attention is accented on the problem aspects of forming of salary of scientifically-pedagogical workers. The row of near-term measures that will promote development of higher education of Ukraine and increase of her image in the international arena is offered.

Keywords: higher education, higher educational establishments, educational services, development, financing, quality of educational services.

Постановка проблеми. Виконуючи найважливіше соціально-економічне замовлення суспільства – формування особистості, вища освіта є одним із найважливіших факторів економічного і соціального розвитку держави. Тому повинна базуватися на світовому досвіді і має бути здатна забезпечити країні відтворення та розвиток її інтелектуального потенціалу, а в кінцевому підсумку й належне місце у світовій спільноті, що є можливим лише за умов визнання її як рівноправної, а зазвичай пріоритетної сфери.

За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку вищої освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі, яке не завжди дає очікувані результати і часто не враховує багатьох ризиків, що в кінцевому підсумку може призвести до соціально-психологічного напруження в суспільстві і прояву громадянської непокори. Саме тому будь-які реформи у сфері вищої освіти ма-

ють бути виваженими і обґрунтованими не тільки з економічної точки зору, а й з моральної та ґрунтуватися на принципі верховенства права, що і актуалізує проблематику дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемами функціонування освіти в Україні займаються вчені наукових установ Національної академії наук України, Академії педагогічних наук, галузевих інститутів та вищих навчальних закладів, серед яких В. Андрущенко, Т. Боголіб, А. Величко, Г. Дмитриченко, Г. Євтушенко, А. Колот, Т. Костишина, В. Курченко, В. Луговий, В. Новіков, В. Яблонський та інші.

Попри значну увагу вчених до окремих аспектів діяльності вищих навчальних закладів, варто зауважити, що науковці розглядають переважно проблеми реформування освіти, як галузі, не приділяючи достатньої уваги економічним проблемам, через які виникає соціальна напруга в колективах вищих навчальних закладів. Невирішеним є питання поєд-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

нання системи освіти з потребами економіки країни в умовах формування різних форм власності.

Мета і завдання статті. Визначити основні соціально-економічні чинники впливу на розвиток вищої освіти, виявити проблеми функціонування зазначеної галузі й обґрунтувати пропозиції щодо здійснення першочергових заходів, які сприятимуть розвитку вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце в дослідженні економічних аспектів розвитку вищої освіти займає економічний аналіз самої галузі, який тісно пов'язаний з питаннями ефективності освіти взагалі і діяльності вищого закладу освіти зокрема. Він полягає в аналізі динаміки як загального обсягу фінансування галузі так і окремих її секторів, а також у визначенні фактичних витрат на підготовку одного фахівця та виявленні проблем, що стосуються фінансового забезпечення потреб вищої освіти.

Загальні витрати на вищу освіту в Україні у 2007 році становили 23,2 млрд. грн., у 2008 році – 30,4 млрд. грн., у 2009 році – 33,7 млрд. грн., у 2010 році – 39,2 млрд. грн., у 2011 році – 41,3 млрд. грн., у 2012 році – 43,8 млрд. грн., у 2013 році – 45,1 млрд. грн. (табл. 1)

Порівнюючи з показниками національної економіки у 2007 та 2008 роках Україна витратила по 3,2% валового внутрішнього продукту (ВВП) на освіту, у 2009 році – 3,7%, у 2010 році – 3,6%, у 2011 році – 3,2%, у 2012 та 2013 роках цей показник становив по 3,1% (державні та приватні витрати разом з урахуванням офіційних та неофіційних прямих платежів населення). Загальні витрати на освіту в 2013 році становили 7,6% ВВП, а частка витрат державного сектору – 6,4% ВВП, що відповідає рівню розвинутих країн. Зокрема, видатки на освіту у відсотках до ВВП у 2011–2013 роках у середньому становили: в Данії – 8,0%, у Норвегії – 6,37%, у США – 7,34%, у Чехії – 4,61%, у Словаччині – 3,79%. Однак обсяг ВВП, що припадає на душу населення, становить у Данії 42 300 євро, у Норвегії – 63 800, у Чехії – 13 100, у Словаччині – 12 100, а в Україні – тільки 2174 євро. А враховуючи різке падіння курсу гривні у 2014 році, цей показник буде ще нижчим. Отже, скорегована частка витрат на фінансування освіти в Україні в розрахунку на одного мешканця буде суттєво відзнятися від аналогічного показника у розвинутих країнах.

Варто звернути увагу і на щорічне зменшення частки недержавного фінансування вищої освіти, за винятком 2013 року (з 42,2% у 2007 році до 30,5% у 2012 році). Водночас динаміка питомої ваги студентів, що навчаються за кошти фізичних і юридичних осіб, має зворотну тенденцію (див. рис.). Таким чином, можна припустити, що витрати на одного студента, який навчається за державним замовленням, є вищими, ніж на студента, який навчається за кошти юридичних або фізичних осіб.

Виходячи з офіційної інформації, розміщеної на сайтах вищих навчальних закладів України, вартість навчання на умовах договору в українських вищих навчальних закладах для студентів, прийнятих на денну форму навчання у 2014 році, коливалася в діапазоні 6500–30 000 грн., а на заочну форму навчання – від 3600 до 19 000 грн.

Визначити фактичну вартість підготовки одного фахівця за державним замовленням в розрізі форм навчання, на жаль, неможливо через відсутність деталізованого обліку витрат. Тому нами було здійснено розрахунки середньої вартості навчання одного студента в розрізі джерел фінансування: кошти зведеного бюджету України та кошти юридичних та фізичних осіб (табл. 2).

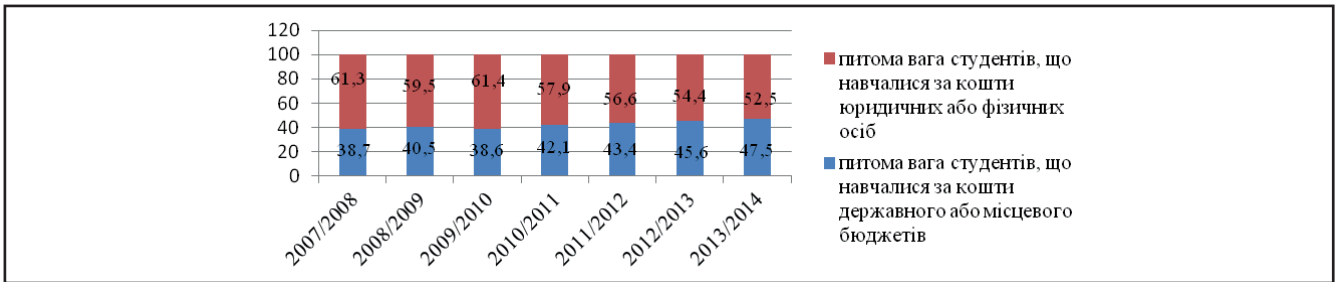
Варто зазначити, що середні витрати на одного студента, який навчається за кошти фізичних і юридичних осіб, за шість років зросли більш як удвічі, або на 103,9% (з 6531,98 грн. у 2008 році до 13321,70 грн. у 2013 році). Водночас середні витрати на навчання одного студента за державним замовленням за аналогічний період зросли лише на 82,7% (з 18035,55 грн. у 2008 році до 32954,91 грн.).

Таким чином, можемо зробити висновок, що, незважаючи на перевищення темпів приросту плати за навчання на умовах контракту над темпами приросту витрат на підготовку фахівця за державним замовленням, вартість навчання за кошти зведеного бюджету суттєво вища, аніж за кошти фізичних чи юридичних осіб. Частково це можна пояснити тим, що близько 30% у складі державних витрат на підготовку фахівців становлять витрати на виплату стипендій студентам. Однак при виключенні цього елемента витрат середня вартість підготовки фахівця за державним замовленням все одно залишається набагато вищою, ніж за кошти фізичних

Таблиця 1. Фінансування видатків вищої освіти України у 2007–2013 роках

Тип закладів	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
У ВНЗ I–II рівнів акредитації, млн. грн.	4217,2	5511,3	6209,1	7595,3	8159,3	8961,0	9387,7
У ВНЗ III–IV рівнів акредитації (без аспірантури, докторантури та іншої післядипломної освіти), млн. грн.	18052,2	23672,2	26271,2	30065,2	31604,7	33257,5	33713,2
Післядипломна освіта (аспірантура, докторантура), млн. грн.	897,2	1172,3	1192,2	1491,8	1571,6	1622,3	2007,5
Вища освіта, всього, млн. грн.	23166,6	30355,8	33672,5	39152,3	41335,6	43840,8	45108,4
У % до всіх видатків на освіту	43,39	43,13	43,50	42,99	42,35	39,43	38,9
У % до ВВП	3,2	3,2	3,7	3,6	3,2	3,1	3,1
Середні витрати на навчання 1 студента у ВНЗ I–II рівнів акредитації, грн.	9555,5	13801,3	17528,6	21013,2	23216,5	25807,5	27951,0
Середні витрати на навчання 1 студента у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, грн.	7609,1	10023,6	11701,1	14116,2	15292,6	17511,9	19043,6
Видатки зведеного бюджету, млн. грн.	13395,9	19287,7	21696,8	25880,7	27569,5	30469,7	31153,2
У% до всіх видатків вищої освіти	57,8	63,5	64,4	66,1	66,7	69,5	69,1

Складено автором на основі [2–6].

Динаміка питомої ваги студентів за джерелами фінансування, %

Побудовано автором на основі [3–6].

Таблиця 2. Середні витрати на навчання одного студента у вищих навчальних закладах України I–IV рівнів акредитації у 2008–2013 роках, грн.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Середні витрати на навчання одного студента за державним замовленням	18035,55	20640,44	24746,04	27464,39	30791,19	32954,91
Середні витрати на навчання одного студента за кошти фізичних та юридичних осіб	6531,98	7208,76	9181,73	10526,66	11325,85	13321,70
Середні витрати на навчання одного студента (загальний показник)	10846	12779	15491	17609	19877	21624

Складено та розраховано автором на основі [2–6].

та юридичних осіб (в 1,7 раза). Зазначене свідчить про недосконалість порядку визначення вартості платних освітніх послуг, що надаються державними та комунальними вищими навчальними закладами.

Попри зазначене система освіти вже сьогодні може достатньо гнучко реагувати на зміни потреб суспільства в тих чи інших спеціалістах. Питання в тому, що саме ці потреби не мають чітких параметрів, оскільки в умовах політично-економічної кризи немає чіткості відносно перспектив соціально-економічного розвитку країни. Тому і уявлення про потреби економіки в кваліфікаційних кадрах різних спеціальностей приблизне. На сьогодні вони формалізуються в контрольних цифрах прийому в державні вищі навчальні заклади, на основі яких формується основна частина діяльності останніх. Тож якщо говорити про зміну професійної структури підготовки кадрів, то насамперед це має знайти відображення у вищезгаданих цифрах.

У цьому контексті як позитив варто відмітити прийняття наприкінці 2012 року Закону України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» та розробку й затвердження у 2013 році Методики формування середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці. Однак зазначена методика не враховує потреб суспільства, які можна було б розраховувати за результатами минулорічних вступних кампаній для забезпечення реального конкурсу не менше 5 заяв на місце. Вивільнені людські та фінансові ресурси можна було б спрямувати на розвиток наукових досліджень у галузі та зміцнення матеріальної бази [1].

Сучасний стан, що склався, актуалізує проблему щодо розширення джерел фінансування освіти. Нині кошти до закладів освіти надходять переважно з державного бюджету і частково з місцевих бюджетів, від промислових підприємств, недержавних організацій (спонсорів), а також від населення. На жаль, практично відсутнє таке джерело фінансування, як кредити, цільові допомоги, гранти тощо.

Що стосується кредитування вищої освіти, то єдиним доступним кредитним варіантом сьогодні є система державних пільгових кредитів (3% річних), які надаються для здобуття вищої освіти за денною, вечірньою і заочною формою навчання у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності. Сума даного кредиту повертається протягом 15 років, починаючи з 12-го місяця після закінчення навчання у вищому навчальному закладі до державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів із виплатою щороку однієї п'ятнадцятої частини загальної суми одержаного кредиту і відсотків за користування ним [7]. Однак останніми роками держава практично не фінансує програму державного пільгового кредитування на здобуття вищої освіти. Так, у 2013 році з 5 млн. грн., які були заплановані у державному бюджеті на цю програму, було профінансовано лише 1,8 млн. грн., а у 2011–2012 роках не було виділено жодної копійки. А досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується, а в деяких з них, наприклад у Франції, ця система набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції кредити на освіту теж мають попит у населення. Тому вивчення такої практики може бути корисним.

Аналізуючи соціально-економічні аспекти розвитку вищої освіти, не можемо оминати й пропозиції Міністерства освіти і науки України щодо скорочення вищих навчальних закладів. Ми поділяємо думку міністра про те, що існуюча кількість вузів (станом на 01.01.2014¹ в Україні налічувалося 664 вищих навчальних заклади, з них 387 – III–IV рівнів акредитації [6]) є невинуватою, оскільки не їхня кількість свідчить про якість освіти, а бажання студентів вчитися, вміння професорсько-викладацького складу зацікавити студентів у навчанні, оснащеність цих закладів сучасними технічними засобами тощо. Крім того, слід зазначити, що саме збільшення можливості доступу до послуг вищої освіти спровокувало зниження конкурсу у вишах, знизило престижність вищої освіти і відповід-

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополь та частини зони проведення АТО.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

но якість наданих послуг. Проте скорочення кількості вищих навчальних закладів неодмінно призведе до збільшення безробіття серед викладачів та до зниження доступності послуг вищої освіти для багатьох випускників шкіл. За таких умов держава повинна забезпечити і викладачам і випускникам шкіл відповідну альтернативу. Для перших – це пропозиція іншої роботи або можливість перекваліфікації для подальшого працевлаштування. Для тих, хто не зміг чи не захотів стати студентом, – навчання в професійно-технічних навчальних закладах для здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, необхідного для продуктивної професійної діяльності, або можливість працевлаштування без кваліфікації.

Крім того, одним із важливих напрямів розвитку вищої освіти, який сприятиме раціоналізації використання її інтелектуального потенціалу, має стати профорієнтація.

Не менш вагомим напрямом розвитку вищої освіти є більш широке залучення професорсько-викладацького складу до наукових досліджень. Саме наукова діяльність є вирішальною передумовою забезпечення відповідності вищої школи соціальним вимогам сучасності та гарантією високої якості навчального процесу.

Варто відмітити, що Законом України «Про вищу освіту» передбачено зменшення навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника з 900 до 600 годин на навчальний рік, завдяки чому викладачі зможуть більше уваги приділяти науковим дослідженням і підготовці навчально-методичних матеріалів. Однак питома вага наукових досліджень, що проводяться вищими навчальними закладами, є дуже низькою (6,1% від загального обсягу фінансування). Тому виправданим було б утворення навчально-наукових комплексів, до складу яких увійшли б споріднені за профілем вищі навчальні заклади та наукові установи. Перевагами такого об'єднання є те, що наукові працівники мали б змогу поширювати результати власних досліджень серед студентів, читаючи курси на умовах погодинної оплати чи умовах сумісництва (внутрішнього). Водночас науково-педагогічні працівники були б залучені до проведення досліджень на таких же умовах, що сприяло б поліпшенню якості освітніх послуг та підвищенню заробітної плати професорсько-викладацького складу.

Важливим етапом аналізу соціально-економічних аспектів розвитку вищої освіти є аналіз формування заробітної плати науково-педагогічних працівників (професора; доцента; старшого викладача, викладача, асистента та інших). Першою чергою хочемо звернути увагу на складові заробітної плати зазначених категорій. Основними є: посадовий оклад, доплата за науковий ступінь, доплата за вчене звання та надбавка за вислугу років. Незрозумілим є встановлення доплати за вчене звання чи науковий ступінь, оскільки це суперечить сутності самого поняття «доплата». За функціональним призначенням доплата є самостійними елементами заробітної плати, які призначаються для компенсації або винагороди за суттєві відхилення від нормальних умов праці, котрі не враховано в тарифних ставках і посадових окладах. Хочеться запитати: «Невже науковий ступінь чи вчене звання є відхиленням від нормальних умов праці?».

Виходячи з вище наведеного, вважаємо, що саме розмір посадового окладу має враховувати наявність наукового ступеня чи вченого звання. На жаль, нова редакція Закону

України «Про вищу освіту» залишила чинною норму, що передбачає встановлення доплат за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 20 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника – 25 відсотків посадового окладу, професора – 33 відсотки посадового окладу [9]. Зауважимо, що відповідно до чинного Закону України «Про впорядкування умов оплати праці працівників бюджетних установ та організацій галузі фізичної культури та спорту» доплата за науковий ступінь доктора наук передбачається у граничному розмірі 25 відсотків посадового окладу, тобто на 5 відсотків більше, ніж у Законі «Про вищу освіту», хоча в останньому вказано, що вищий навчальний заклад може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень. Варто звернути увагу і на те, що для зазначеної доплати встановлено граничний розмір [8], що означає (і на практиці дуже часто зустрічається) можливість встановлення доплати за науковий ступінь доктора наук у межах від 0,1 до 25%. Отже, маємо дві чинні норми законів України, які є дещо суперечливими. Вирішити цю дилему допомогли прикінцеві положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік», де зазначено, що «норми і положення... Закону України «Про вищу освіту»... застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування» [10]. Отже, в окремих вищих навчальних закладах буде надалі продовжено практику встановлення доплати за вчене звання чи науковий ступінь у розмірах, значно нижчих ніж передбачено профільним законом.

Не можемо оминати і таке важливе положення вищезгаданого закону, що дозволяє зараховувати власні надходження державних і комунальних вищих навчальних закладів на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків. Зазначені зміни внесені і до Бюджетного кодексу України, що дійсно дає право вищим навчальним закладам більш вільніше розпоряджатися власними надходженнями за умови затвердження відповідного порядку Кабінетом Міністрів України. На жаль, зазначений порядок ще не затверджений. Отже, власні надходження вищих навчальних закладів і надалі залишатимуться на казначейських рахунках, а фінансова автономія – на папері.

Важливим для розвитку вищої освіти є положення нового закону про вищу освіту, завдяки якому вищим навчальним закладам надано більше автономії щодо формування навчальних планів та остаточного присудження наукових ступенів. Однак додаткові права передбачають і додаткову відповідальність. Тому надання громадськості більше важелів для контролю за діяльністю вищих навчальних закладів, на нашу думку, є цілком виправданими. В цьому контексті варто зазначити, що вищі навчальні заклади зобов'язані впроваджувати внутрішній публічний моніторинг якості, а його результати розміщувати на своїх сайтах.

Саме підвищення якості надання освітніх послуг є одним із головних завдань сучасної вищої освіти. Міжнародні дослідження засвідчують, що показники якості вищої освіти України є доволі неоднорідними. З одного боку, за кількісним показником охоплення вищою освітою – Україна перебуває в

Таблиця 3. Динаміка міжнародного рейтингу України за кількісними і якісними показниками вищої освіти (як складових Глобального індексу конкурентоспроможності)

Показники	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014	2014–2015
Стан вищої і професійної освіти в цілому	46	51	47	43	40
Якість освіти з менеджменту бізнесу	108	116	117	115	88
Якість вищої математичної та природничої освіти	42	36	34	28	30
Охоплення вищою освітою	8	7	10	10	13
Кількість країн, охоплених дослідженням	139	142	144	148	144

Складено та розраховано автором на основі [11].

числі перших 15 країн світу, однак за якістю показники суттєво гірші (табл. 3).

Варто відмітити погіршення кількісного показника за результатами дослідження 2014–2015 років та покращення якісних показників. Зокрема, за показником стану вищої і професійної освіти в цілому Україна за останній рік піднялася на три позиції, а за показником якості освіти з менеджменту – аж на 27 позицій, що свідчить про ефективність запроваджуваних реформ.

Варто відзначити, що крім внутрішнього моніторингу контролювати якість надання освітніх послуг буде Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Серед його основних функцій: формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розроблення положення про акредитацію освітніх програм; аналіз якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів; проведення ліцензійних експертиз, підготовка експертного висновку щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності; формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України та інші.

Вважаємо, що для підвищення якості наукових досліджень та підготовки науково-педагогічних кадрів у структурі вищезгаданого агентства має бути створений відділ з перевірки наукових та навчально-методичних видань на предмет наявності чи відсутності в них плагіату. Сьогодні відповідальність за виявлення плагіату у дисертаційних роботах крім автора несуть: його науковий керівник чи консультант, офіційні опоненти, голова спеціалізованої вченої ради та експерти, які готували експертний висновок, що, на нашу думку, є не завжди правильним. Адже у них немає доступу до повної бази наукових та інших видань, щоб перевірити представлену до захисту роботу на плагіат.

Здійснення перевірки на плагіат можна проводити на платній основі за рахунок як самого здобувача, так і навчального закладу, у спеціалізованій раді якого буде відбуватися захист дисертації. Ця процедура має бути добровільною, тобто якщо спеціалізована рада по захисту дисертацій виносить рішення щодо прийняття дисертації до захисту без довідки Національного агентства з якості про відсутність плагіату, відповідальність за цю роботу нести будуть голова ради та експерти. В іншому випадку – відповідальність за виявлення плагіату лежатиме на відповідальних працівниках вищезгаданого агентства. Автор роботи безумовно несе відповідальність за крадіжку інтелектуальної власності в жодному випадку. Такий підхід допоможе суттєво зменшити корупцію при захисті дисертаційних робіт.

Варто відмітити, що за результатами загальнонаціонального опитування населення України «Тестування та рівний

доступ до якісної вищої освіти: громадська думка про ЗНО, вступ до «вишів», проблеми вищої школи», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, корумпованість викладацького складу названо однією з найбільших проблем вищої освіти в Україні (34,9% респондентів). Серед інших проблем: невідповідність викладання вимогам ринку праці (29,3%), неконвертованість дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі (25,6), слабка матеріально-технічна база ВНЗ (16,3%), низький культурний рівень студентів, їх слабка зацікавленість в якісній освіті (15,3), низький рівень якості освіти в українських ВНЗ у порівнянні зі світовим рівнем (15%), низький професійний рівень викладачів (11,1%) та слабкий зв'язок між якістю викладання та авторитетом викладачів серед студентів і розміром зарплат (10,6%).

Виходячи з вище зазначеного вважаємо за необхідне розробити комплекс першочергових заходів, які будуть сприяти розвитку вищої освіти та підвищенню її рівня на міжнародній арені. До них, на нашу думку, варто віднести:

1) розроблення нової методики розрахунку потреби підготовки фахівців відповідного профілю за державним замовленням на основі створення публічної бази даних щодо попиту та оплати праці за різними кваліфікаціями та прогнозу вивільнення чи створення нових робочих місць, в установах та організаціях державного сектору економіки чи на підприємствах, що мають стратегічне значення для соціально-економічного розвитку України;

2) впорядкувати процедуру працевлаштування випускників ВНЗ, які навчалися за державним замовленням через здійснення моніторингу вакантних посад у державному секторі економіки та на підприємствах, що мають стратегічне значення для соціально-економічного розвитку України і видачу направлень спочатку на проходження переддипломної практики студентів а після закінчення ВНЗ – на роботу. Застосувати соціологічні методи відстеження працевлаштування випускників для налагодження співпраці між ВНЗ та випускниками;

3) впорядкувати систему формування заробітної плати професорсько-викладацького складу, врахувавши наявність наукового ступеня чи вченого звання у розмірі посадового окладу. Додати до переліку робіт, які не вважаються сумісництвом участь у наукових дослідженнях, але виключно для осіб, які займають посади, що входять до переліку науково-педагогічних;

4) скасувати положення, яке передбачає розробку Кабінетом Міністрів України порядку розміщення власних надходжень ВНЗ на поточних та/або вкладних (депозитних) рахунках установ державних банків, що дозволить дійсно розширити фінансову автономію державних та комунальних вищих навчальних закладів;

5) привести будівлі, споруди і приміщення вищих навчальних закладів у відповідність до вимог доступності для осіб з особливими потребами;

6) удосконалити порядок визначення вартості надання платних освітніх послуг державними навчальними закладами через спрощення самого розрахунку та надання можливості застосування корегувального коефіцієнту на престижні чи непрестижні спеціальності в межах зменшення чи збільшення частки видатків розвитку ВНЗ;

7) посилити громадський контроль за використанням ресурсів та якістю надання послуг через зобов'язання оприлюднення інформації про використання коштів ВНЗ, у тому числі і власних надходжень, у розрізі повної економічної класифікації видатків та виконання паспорту бюджетної програми на своїх сайтах. Запровадити персональну відповідальність керівників вищих навчальних закладів за невиконання цієї вимоги у вигляді адміністративного стягнення (для першого разу) та звільнення у випадку порушення цієї вимоги вдруге;

8) розробити дієві програми пільгового кредитування населення для здобуття вищої освіти та здійснювати систематичний моніторинг їх виконання.

Висновки

У результаті проведених досліджень ми прийшли до висновку, що розвиток освіти має здійснюватись передусім інтенсивним шляхом, тобто головну увагу слід приділити якісним показникам діяльності галузі на противагу кількісним.

Серед основних соціально-економічних чинників впливу на розвиток вищої освіти виділено: фінансування вищої освіти; розмір та порядок визначення вартості підготовки одного фахівця; оплата праці науково-педагогічних працівників; ефективність витрачання бюджетних коштів; наявність відповідної матеріально-технічної бази та інше.

Найбільш проблемними питаннями, що потребують першочергового вирішення, є: подолання корупції; скорочення мережі вищих навчальних закладів без створення певних захисних механізмів для вивільнених працівників зазначених установ; недосконалість розрахунку потреби у підготовці фахівців та порядку їх працевлаштування; надмірна централізація в управлінні фінансовими ресурсами; невідповідність викладання вимогам ринку, незбалансованість освітнього ринку та ринку праці; висока плата за навчання у вищих закладах освіти.

Вважаємо, що реалізація запропонованого комплексу першочергових заходів сприятиме розвитку вищої освіти та підвищенню її іміджу на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Лопушняк Г. Вища освіта України: проблеми та перспективи розвитку / Г. Лопушняк, Х. Рибчанська // Ефективність державного управління: збірник наук. праць. – Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2014. – Вип. 40. – С. 21–27.
2. Національні рахунки освіти України у 2013 році: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 81 с.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 207 с.
4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 219 с.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 188 с.
6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 169 с.
7. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів на здобуття вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 №916 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про впорядкування умов оплати праці працівників бюджетних установ та організацій галузі фізичної культури та спорту: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 23.09.2005 р. №2097 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1236-05>
9. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>
10. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 №80-VIII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
11. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.

УДК 330–88. 338.45

О.А. ШЕВЧУК,

к.е.н., доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, НТУУ «КПІ»

Діалектика формування імперативів розвитку підприємств

Стаття присвячена проблемам формування престижу та влади підприємства на ринку шляхом досягнення лідерства у зовнішньоекономічній стратифікаційній системі. Виділено когнітивний контекст успіху підприємства на ринку, на основі чого зроблено висновок, що успіх вітчизняних товаровиробників на ринку визначається нелінійною комбінацією інтелектуальних та інформаційних ресурсів, що забезпечуються людським капіталом підприємства.

Ключові слова: підприємство, імперативи розвитку, людський капітал підприємства, економіка знань, стратифікація.

Е.А. ШЕВЧУК,

к.э.н., доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, НТУУ «КПИ»

Диалектика формирования императивов развития предприятий

Статья посвящена проблемам формирования престижа и власти предприятия на рынке путем достижения лидерства